

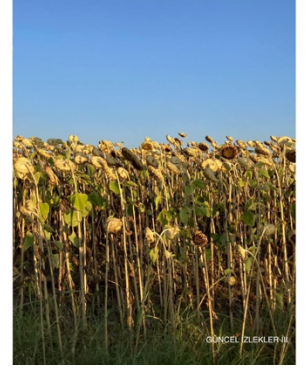
Bir Bavul Dolusu Saha

Havva Hande Günoğlu ve İrem Yazar

Feminist Tahayyül, 6(2): 392-400.
(Araştırma Notu)

ISSN 2774-8711

feministtahayyül
Cilt 6(2) - Ağışustos 2020

Bir Bavul Dolusu Saha

Havva Hande Günoğlu ve İrem Yazar

2024 yılının Ocak ayında, yaklaşmakta olan Sosyoloji lisans mezuniyetimizin yarattığı kaygıyla çıktığımız iş arayışı sırasında içimize su serpen bir fırsatla karşılaştık: Sosyal etki ve değerlendirme (SED) danışmanlığı veren sosyologlarla tanıştık. Bu tanışıklık ilerleyen zamanlarda saha araştırmacısı olarak yer alacağımız projelerde çalışmaya evrildi. Yaptığımız iş teknik olarak oldukça basit: Uluslararası bankalar tarafından kredi verilen projelerin -enerji santrali (GES, RES, HES), otoyolu, demiryolu, maden, boru hattı gibi- sosyal etki ve değerlendirme sürecinde sahaya inerek veri topluyoruz. Projenin etki kapsamındaki kişi ve kurumlar ile görüşerek, elimizde bulunan anket sorularının cevaplarını almaya çalışıyoruz. Başlangıçta sahada sosyolog olarak çalışarak mesleğimizi icra etme fikri bizi adeta büyülemiş olsa da saha deneyimlerinin yükü zamanla işin büyüüne gölge düşürmeye başladı. Bu araştırma notuyla sahadayken anlamlandıramadığımız bazı deneyimleri feminist yöntem tartışmaları aracılığıyla yeniden okumak istiyoruz. Teknik olarak oldukça basit görünen saha araştırmasının beraberinde getirdiği cinsiyetli kırılmanlıkları, gerektirdiği duygusal iş yükünü, yarattığı güç hiyerarşilerini konuşabilmek; araştırma sahalarımızdan iz bırakan bazı anıları ve hisleri feminist bir perspektifle anlamlandırabilmek için okura geçmişteki sahalarımızı birlikte ziyaret etmeyi teklif ediyoruz.

İkimiz de bu incelemeye kadar ne sahada ne de saha dışında kendimizi feminist araştırmacılar olarak tanımlıyorduk. “Bir araştırmayı feminist kılan unsurlar nelerdir, sahadaki pozisyonumuz nedir, topladığımız veriye etkimiz nedir, kadın araştırmacı olmanın hissettiklerimizle doğrudan ilişkisi var mı?” gibi soruları saha sürecinde sorduğumuzu hatırlamıyoruz. İlk sahamızı daha çok çevresel ve sosyal danışmanlık sektörünü, sektördeki sosyolog istihdamının etkilerini, sosyolojinin işin neresinde olduğunu ve yaptığımız işin tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışarak geçirdik. Bir zaman sonra feminist yöntemle yolumuzun kesişmesi bizi bu sorgulamalara feminist bir bakış açısıyla yeniden dönmeye,

sahada kadın olmanın, yeni mezun olmanın, sosyolog olmanın kırılğanlığını feminist bir analize konu etmeye davet etti.

Bu yolculuk bavul hazırlıklarını yapmakla başlayacak. Bavul, kıyafetler kadar yolculuğa çıkan araştırmacının düşüncelerini de içine alacak. Araştırmanın “temiz veri” idealini, katılımcılarla yaşanan etkileşimde araştırmacıların performanslarını ve tüm bu süreçte hissettiklerini barındıracak. Birlikte bu yolculuğa çıkarken yazının dilini nasıl kuracağımızı çok düşündük. Yazarlar olarak deneyimlerimizin bazı noktalarda kesiştiğini bazı noktalarda ayrıştığını gözlemledik. İki farklı deneyim odağını birbiri içinde eritmeden ortak bir dil bulabilmekte zorlandık. Sonuç olarak bu ortak yolculuktaki kadrajımızı zaman zaman değiştirmeye; kameranın açısını bazen İrem’e, bazen Hande’ye ve bazen de ikimize birden çevirmeye karar verdik. Bu durumun metni zenginleştirmiş olmasını umuyoruz. Yazmış olduğumuz bu araştırma notunda kendi içimizde yürüttüğümüz hesaplaşmanın izlerini bulmanız da mümkün.

Bavul

Saha öncesi yapılan eğitim toplantılarında şu cümle mutlaka kurulur: “*Arkadaşlar bahsetmemize gerek yok; siz nasıl giyineceğinizi nasıl davranacağınızı zaten biliyorsunuz.*” Bu ifade bize araştırmacı olmaktan çok şirket temsilcisi olduğumuzu anımsatıyor ama garipsemiyoruz. Çünkü zaten şirketin “temsilcisi” olduğumuz zihnimizin içinde verili bir bilgi olarak bulunuyor. Bu temsil kim olduğumuzun ötesinde nasıl gözüktüğümüz ve kendimizi nasıl sunduğumuzla ilgili. Yine de bu bilgiyle ne yaptığımız, bu beklentiyle nasıl baş ettiğimiz ve nihayetinde sahada nasıl giyindiğimiz ve nasıl davrandığımız sorularının yanıtları ikimiz için çok farklı.

Örneğin Hande saha için bavulunu genellikle “istenmeyen yabancı” ya da “dikkat çeken yabancı” olmama niyetiyle hazırlıyor. Yanına düz kotlar, tişörtler, çoğunlukla da gömlekler alırken, bazen bölgeye göre kasketini ve yeleklerini de bavuluna eklemeyi ihmal

etmiyor. Araştırmacı kimliğini cinsiyetten arındırmaya çalıştığı gibi seçtiği kıyafetleri de kadınlıktan arındırmaya uğraşıyor. Bunun nedeni üzerine biraz kafa yorduğunda, bir çırpıda hazırladığı bavulların da sahanın bir parçası olduğunu, sahada “ciddiye alınma” isteğinin seçtiği kıyafetleri etkilediğini fark ediyor. Ciddiye alınma arzusu cinsiyetten arındırılmış değil. Bu yöntemle edindiği maskülen pozisyon sahadaki konumunun muhafızlığını üstleniyor. Kadın araştırmacı kimliğinin dezavantaja dönüşmesini engelliyor.

İrem’in bavulunda ise önceleri *crop*’lar, etekler varken, zamanla bunların yerini kumaş pantolonlar ve daha “edepli” bluzlar alıyor ve bavulları gittikçe ağırlaşıyor. Başlangıçtaki “şuursuzluğun” ve sonraları edindiği “ahlakın” altını kazıdığına karşısına sahalarından birinde yaşadığı bir anı çıkıyor: Bir gün sahada görevli şoförlerden biri anket yaptığı esnada onu yanına çağırmış, taytının arkasından hatlarının çok belli olduğunu söylemiş ve bir “abisi” olarak “oralarda o taytı giymesinin sorun yaratabileceği” konusunda onu uyarılmıştı. İrem’in o gün hissettiği utanç, yıllar önce Samsun’da yaşarken hissettiği utançlara benziyordu. Ne var ki Samsun’dan Ankara’ya taşındığından beri bir çeşit “şuursuzluğa” erişmiş, adeta bedeninden utanmayı unuttur olmuştur. Fakat bedeninin mekâna entegre olan, bozulup yeniden yapılan, kapanan ve açılan bir şey olması gerektiğini, bedeninin mekâna uyarlanamamasının çeşitli sorunlar doğurabileceğini gözden kaçırmıştı.

“Temiz Verinin” İmkânı

Kendimizi ve bedenimizi araştırmacı olarak nasıl sunacağımız şirketin “temiz veri” arayışı için de önem arz ediyor. Temiz veri anlayışı temel olarak katılımcıların sorularımıza verdikleri cevapların anketlerdeki kategorilerle uyuşması olarak özetlenebilir. Saha tecrübelerimiz arttıkça daha pratik şekilde temiz veri toplamaya başladık. Gittiğimiz şehirler sürekli değişse de bize gelen sorular pek değişmiyor. Bu soruların başında neredeyse her zaman “*Nereden geliyorsunuz?*” yer alıyor. Hepimiz bu soruya “*Ankara*” yanıtını veriyoruz. Ankara demek; devlet demek, otoritenin temsilcisi demek, “bizi ciddiye alın” demek... Türkiye’nin başkentinden gelen, Türkçesi düzgün, nispeten iyi görünümlü, lüks araçlardan inen

araştırmacılar olarak hiyerarşi oluşturmaktan kaçındığımızı ifade edersek, masal anlatmış oluruz. Araştırmacı olarak çalıştığımız projelerde, sahada katılımcı ile kurduğumuz hiyerarşik ilişkinin veriye etkisini düşünmemize veya bununla ilgilenmemize yönelik herhangi bir beklenti yok. Bizden asıl istenen “temiz” veri. Verinin, söz konusu hiyerarşiyle lekelenebileceğine ilişkin bir endişeden bahsetmek mümkün değil.

Öte yandan katılımcılar evlerini, işyerlerini, arsalarını, tarlalarını, ağaçlarını kaybederken bizim sorduğumuz anket soruları genellikle parsel bilgilerinin¹ ve kullanıcının hane bilgilerinin² peşine düşüyor. Bu soruların gerekliliğini göz ardı etmesek de soruların kısıtlılığının, kişilerin mülküyle kurdukları ilişkiyi süreksiz hale getirdiğinin, katılımcıların hikayelerini görünmez kıldığına farkındayız. Bu sorularla arazi de kullanıcı da şeyleşiyor, etki nesnesi haline geliyor, öznelliğini ve tarihselliğini kaybediyor. Bu işi sosyolog olarak yapmamız beklenmişti -ya da bize öyle söylenmişti- ama sosyoloji merceğinden baktığımızda edindiğimiz bu izlenimler, proje için temiz veriye ulaşabilmek adına feda edilmesi gereken şeyler olarak karşımıza çıkıyor.

Gölge Oyunları

Sahada bulunmaya heveslenen yeni sosyoloji mezunları olarak araştırmacı deneyimimizi biçimlendiren önemli bir mesele kadın olmamız. Bunun bir örneği diğer araştırmacılarla ilişkilerimizde ortaya çıkıyor. Beraber çalıştığımız kadın araştırmacıların birçoğuyla birbirimize “aynı yolun yolcusu” gibi bir konumdan; ortaklık, duygudaşlık ve yoldaşlık hisleriyle yaklaşıyoruz. Farklı yaşlardan, bölgelerden, şehirlerden, statülerden olmamız yoldaşlık hissini baltalamıyor, aksine bu farklılıklar paylaşımımızı derinleştiriyor. Ancak erkek iş arkadaşlarımızla benzer duygular ve deneyimler etrafında ortaklaşmamız neredeyse imkânsız. Erkek araştırmacılarla aramızda olan bu arşınlanamayan mesafenin nedeninin

¹ Parsel içinde ağaç var mı? Ne ağacından kaç adet var? Parsel üzerinde ev veya yapı var mı? Büyüklüğü ne kadar? Hangi malzemeden yapılmış? Parsel üzerinde tarımsal üretim var mı? Parsel hangi amaçla kullanılıyor?

² Hanesinde hassas bireyler var mı, geçim kaynakları neler, çalışma durumu nedir, yaşı nedir?

cinsiyetlendirilmiş yapısal konumlar olduğunu düşünüyoruz. Bu mesafenin işverenlerimizin “önce erkeklere sonra da birbirinize emanetsiniz” ifadesi olduğunu, hepimizin birbirine emanet ve göz kulak olduğu sahalarda, erkek araştırmacı arkadaşlarımızın sahanın gidişatından çok daha sorumlu hissetmelerinin bir çıktısı olduğunu düşünüyoruz.

Cinsiyetli hallerimiz sadece diğer araştırmacılarla değil katılımcılarla da ilişkilerimizi şekillendiriyor. Örneğin sahada karşılaştığı erkek katılımcılar İrem'i bir araştırmacı olarak görmekte hep zorlanıyor. Olsa olsa öğrenci veya stajyer olabiliyor çoğunun gözünde. Dertlerini dile getirirken -anketi yapan İrem olsa bile- gözleri hep erkek araştırmacıları arıyor. İrem'in ağızlarından zorla aldığı dertlerini erkek araştırmacılara ballandıra ballandıra anlatıyorlar. İrem'in sigara içmesi de gözlerine batıyor; “abiliklerini” yapıyorlar yine, uyarıyorlar onu. Aralarındaki deneyim ve yaş farkına her zaman değiniyorlar.

İrem'in sahada herhangi bir problemi çözmeye çalışırken yaşadığı güvensizliğin kaynağı, araştırmacı olarak yetkinliğinin diğerlerinin gözünde hep böyle sallantıda olması mı? Bu soruya yanıt ararken İrem'in dikkatini çeken şey, benzer bir güvensizliğin kadın katılımcılarda da olması. Kadın katılımcılar, kendi ettikleri tarlalarla ilgili sorulara hiçbir zaman erkek katılımcılar kadar net ve özgüvenli cevap veremiyorlar. Erkek çalışma arkadaşlarında ve erkek katılımcılarda neredeyse hiç rastlamadığı bir güvensizlik bu. Erkekler yanlış yaptıkları/yanlış bilgi verdikleri bal gibi ortada olsa da onların yanlışları kadın araştırmacıların ve katılımcıların kusurları -hatta bazen olmayan kusurları- kadar görünür değil. İrem, her ne kadar deneyimi arttıkça kendine güveni artsa da eksiklik hissinden kurtulamıyor, her yaptığı ankette güvensizliğinin bir kısmını koruyor. Soru formu en dolu olduğu halinde bile ona hep biraz eksik, hep biraz yarım geliyor.

Eğer sahada erkek araştırmacı varsa soruları soran bir kadın bile olsa cevapların erkek araştırmacıya bakılarak verileceğini Hande de biliyor. Ona göre bu bakış toplumsal hayatın mikrokozmosa olan yansımalarından yalnızca biri. Muhatap, erkeğin olduğu yerde her zaman erkek. Hande bu sorunu aşmak için otomatikleşmiş bir müdahalede bulunuyor: Yaşadığı

cinsiyet temelli dezavantajı çoğunlukla kendini maskülen müdahalelere uğratarak kırmaya çalışıyor. Katılımcıyla yarattığı diyalog mesafesi, kelimelerinin vurgusu, ses tonunun tokluğu, jestleriyle bulunduğu yeri doldurmaya çalışması bir ikna gösterisine dönüşüyor. Katılımcıyı kendi yeterliliğine ancak bu yolla inandıracağını umuyor. Genellikle görüşme ilerledikçe yeterliliğini kanıtladığını düşünüp, yavaş yavaş kendi doğal diline dönüyor. Bu görünürlük gösterisi, karşısında bir kadın katılımcı olduğunda yıkılıyor, o zaman kendi kimliğini sunarken daha özgür davranıyor.

Barutçu'ya (2020) göre araştırmacı ve katılımcı arasındaki bağ paylaşım üzerinden kurulur. Fakat bu paylaşım ancak araştırmacının araştırdığı mekâna kendisini kabul ettirmesiyle sağlanabilir. Barutçu'nun kahvehanelerde deneyimlediği “araştırmacının ezik halini” kendi deneyimimizle özdeş buluyoruz. Çalıştığımız sahalarda kahvehaneler ister istemez birkaç saatlik ofisimiz haline geliyor, eğer gideceğimiz yerde kahvehane yoksa mahallenin veya köyün meydanında görüşmeler yapıyoruz. Katılımcıyla etkileşim kurulan mekânın toplumsal işleyişi eril kurallar üzerinden normalleştikten kendimizi katmanlaşmış yabancı olarak hissediyoruz. Özellikle veri toplama sürecinde yaşadığımız cinsiyet temelli dezavantaj, kadın araştırmacı olarak ötekinin kendine duyduğu güvensizliği yeniden üretiyor. Erkek araştırmacıya “şefim” diyen katılımcı bizi “anket yapmaya gelmiş öğrenciler” olarak değerlendiriyor. Bu engeller karşısında kimi zaman sınırlarımızı korumak için geri çekiliyoruz, kimi zaman da maskülen değerlerin bedenimiz üzerindeki görünürlüğünü arttırmaya çalışıyoruz.

Muzafferlik

“Ataerkilliğin Duygulanımsal Mahiyeti Üzerine” başlıklı yazısında Erdoğan (2022), ataerkillik kavramının ne tür bir iş yaptığını anlamaya çalışırken, yazının bir kısmında denize girince ya da sinemaya gidince dünyanın etrafını dolaşmış kadar muzaffer hissetmenin yanılgısından söz eder. Bu “yenmişlik” hissi kendi koşullarını aşabilmiş olmakla ilgili görünüyor. Fakat Erdoğan,

bu aşma hissini ataerkiyle doğrudan bağlantılı olarak değerlendiriyor. Hala ataerkinin sınırları içerisinde oynanan bir muzafferlik oyunundan bahsedildiğinin altını çiziyor.

Siyah, lüks saha araçları evin önüne yanaştığında, yolculuk başlayıp kulağında bir şarkı çaldığında, zeytin ağaçları sıra sıra gözlerinin önünden geçmeye başladığında İrem de kendini dünyanın etrafında dolaşmış kadar muzaffer hissediyor. Arabayı süren bir erkek olabilir, anketlerde konuşacağı hak sahiplerinin neredeyse hepsi erkek olabilir. Onda muzafferlik yanılgısına sebep olan içindeki -ve dışındaki- oynak bir ataerki de olabilir. Yine de İrem *üstünlük sağlamış, yenmiş, utku kazanmış* gibi hissediyor. İşin kötüsü, bunu en çok kadın katılımcılarla anket yaparken hissediyor. Kendisi ve kadın katılımcılar arasındaki yarışta “üstün gelmiş olan” yanılgısını fark edişi de bir saha anısına dayanıyor: Kars’ın belki yirmi hanelik bir köyünde, bir kız çocuğuyla tanışmıştı. Bu çocuk İrem’den bile daha muzafferdi, bu su götürmezdi. Sebebi, neşesiydi. [Burada niyetimiz ucuz bir romantizm yapmak değil ama öyle görünmesi ihtimalinden de çok gocunmuyoruz]. Neşe, başka bir anlamda var oluyordu sanki bu çocuğun bedeninde. İrem’in hiç tatmadığı, hiç içinde bulunmadığı bir hal vardı bu neşede. Bunu fark ettiğinde İrem, eskiden kadın katılımcılarla karşılaştığında hissettiği muzafferlik hissinden uzaklaştı. Ona yeni gelen bu hal, onu başka sorulara itti. Kişisel tarihleri, İrem ve o kızı birbirinden ayıran şey miydi? Birini birinden üstün kılmak mümkün müydü? İrem gördüğü bütün katılımcılara ve yöre halkına istemeden kendi kişisel tarihini ve kendi konumunu mu dayatıyordu?

Sonuç

Türkiye’nin Kars’ına, Iğdır’ına, Mersin’ine, İzmir’ine ve neredeyse otuz şehrine yolumuz düştü. Yolculuklardaki deneyimlerimizi anlamlandırmakta, tanımlamakta zorlandığımızı fark ettik. Kişisel deneyimlerimize aradan zaman geçince tekrar baktığımızda, hikayemizi bir de özdüşünümsellik üzerinden okuduğumuzda, kadınlıktan arınma stratejimizin, utancımızın, yetersizliğimizin, güvensizliğimizin ve muzafferliğimizin nerelerde anlam kazanabileceğini fark ettik. Sahalarda karşılaştığımız kişilerle iç içe geçmiş deneyimlerimizi feminist yöntem

filtresinden süzmek kendimize bakışımızı da yeniledi. Dönüş yolumuzda bavulumuz biraz daha ağırlaştı.

KAYNAKÇA

Barutçu, A. (2020) (Pro)Feminist Araştırmalarda Erkekler Arası Güç İlişkileri, Yöntemsel Soru(n)lar ve Defansta Duran Ben. Erdoğan, E. & Gündoğdu, N. haz. *Türkiye'de Feminist Yöntem* içinde. İstanbul: Metis Yayınları: 147-178.

Erdoğan, E. (2022) Ataerkilliğin Duygulanımsal Mahiyeti Üzerine. Gülçiçek, D. & Erdoğan, E. haz. *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler* içinde. İstanbul: Metis Yayınları: 27-46.